

В ТЪРСЕНЕ НА НОВИТЕ БЪЛГАРСКИ КУЛТУРНИ ГЕРОИ В ЧУЖБИНА

Камен Риков

Университет „Мария Кюри-Склодовска“ – Люблин (Полша)

Резюме. Текстът коментира предизвикателствата пред извеждане на послания, знаци и културни герои, които да представят атрактивния образ на българското в чужбина. Отчита се разминаването между националните стратегии за културна промоция и нуждите на задграничния пазар. Като примери за потенциални образи на националната промоция се посочват футболистите Христо Стоичков и Димитър Бербатов с наскоро издадени автобиографии. Статията откроява проблемите за авторството и съавторството в „Историята“ на Стоичков и „По моя начин“ на Бербатов, стилови, езикови и съдържателни характеристики на книгите, като се предлага и типологическа съпоставка на двамата спортисти с предходни варианти на българския културен герой. Подчертава се тезата за фигурата на безспорния победител като главен отличителен белег за налагането на Стоичков и Бербатов като нови културни герои. Двете издания не се вписват в категориите на високата българска култура, но техният превод в чужбина би разкрил нови хоризонти в търсенето на успешни национални символи.

Ключови думи: културна промоция; българска книга; полско-български културен диалог; Христо Стоичков; Димитър Бербатов; български футбол

Културна промоция, стереотипи и културни герои

Присъствието на българската култура зад граница е тема, сякаш по естествен начин предполагаща два отделни компонента: държавната подкрепа и академичната българистика. Без да оспорвам основанията за такива нагласи, те ясно показват, че популяризирането на знанието и образите на българското се мисли в рамките на планирани, устойчиви и официализирани договорености. Това, на свой ред, отхвърля на заден план пазарните изисквания и конкретните прояви на интерес към балканската страна в определен момент и място.

Както твърди изтъкнатата познанска българистка Галя Симеонова-Конах, в по-дълбоките си пластове въпросът – дори когато се засяга широко разбиращата българистика, а не просто културата – насочва тъкмо към пазарните реалности и чуждата, а не националната памет: „Чуждестранната българистика

извън университетската филологическа дисциплина и научните изследвания може да бъде съотнесена към два големи корпуса от въпроси – единият е разположен в моделите на съвременния брандинг, другият е свързан с културната и историческата памет на Европа и мястото на България в нея“ (Simeonova-Konach, 2017: 9). Разбира се, самата употреба на категории от маркетинга и рекламата в обсъждането на такава елитна сфера може да породи упреци в профанация. В същото време, трябва да се признае, този подход притежава силен отрезвителен ефект, защото въвежда идеята за конкуренция, пък била тя и културна. Съревнователният критерий атакува инертните нагласи за културата и колективната памет като самоочевидни стойности, предполагащи държавна опека. Напротив – конкуренцията налага и високата, и ниската култура да се оценяват и в потенциала си на продукт, еднакво достъпен на коктейли и научни форуми, в галерии и концертни зали, както и в комерсиалните книжарници, киноверигите, супермаркетите или буквално на улицата. На свой ред, вносът и износът на стоки е в голяма степен зависим от колективни символи, стереотипи и ценностни нагласи.

В статия от 2018 г. се опитам да посоча няколко визуални и словесни знака, типични за българската традиция, но със спорна атрактивност на европейския пазар (Rikev, 2018: 277 – 285). Наблюденията ми бяха конкретизирани върху Полша през второто десетилетие на XXI век, а в заключение се наемам да твърдя, че „разрушаването на определени национални стереотипи не е чак толкова трудна задача. По-тежко и отговорно от нея може да се окаже създаването на позитивен стереотип, който да бъде надеждна основа за присъствието на културата и произведенията на една страна в друга“ (с. 285).

При боравенето с общностни стереотипи и реални продукти на културния обмен наличието на държавническа стратегия е действително важен, но незадължителен фактор. Успешното популяризиране на национални достижения зад граница е преди всичко обусловено от предварително съществуващи нематериални активи, които евентуално да послужат в промотирането на една страна. През второто десетилетие на XXI век въпросът за ясно разпознаваеми положителни български символи и стоки остава отворен, което предполага и по-широк дебат в сферата на хуманитаристиката за компенсирането на недостига от експортни ценности и културни герои. Така формулираната дискусия на тема би хвърлила нова светлина върху трудните времена за филологията, като цяло, и чуждестранната българистика в частност. Дори при висок студентски интерес и безкористна привързаност към балканската страна романи като „Възвишение“ и „Физика на тъгата“, филми като „Мисия Лондон“ или сериала „Под прикритие“ са в състояние да запълнят отделни бутикови ниши и екранно време, но не са в състояние да гарантират работа на десетки абсолвенти българисти, нито да наложат траен и открояващ се образ на модерна България. Целта изисква не само поддържане на идеята за достъпното

слънчево Черноморие. Нейното постигане зависи и от една правдоподобна имиджова парадигма, подхранвана от съвременни културни герои.

В термина *културен герой* не влагам чертите на митологическа фигура с просветителски и откривателски заряд. Използвам понятието според схващанията на Владимир Трендафилов: „знаково лице или име в рамките на дадено общество и култура“, изразяващо състава и регламентите, притежанията и ценностите на общността (Trendafilov, 2005). А от края на XX век и в България, и извън нея образите на революционера, будителя, просветителя, на успешния държавник, работник или бизнесмен изглеждат застрашително неправдоподобни. От друга страна, фигурите на интелектуалеца, твореца, моралния авторитет или човека от народа не успяват да се утвърдят поради четири главни, според мене, причини:

- те нямат национално типична физиономия, защото се покриват с други фигури от балканския, славянския и изобщо посткомунистическия свят, като напр. Вацлав Хавел, Лех Валенса, папа Йоан Павел II, сръбския патриарх Павле, стареца Паисий Светогорец, а в последно време – румънската юристка Лаура Кьовешу;

- техните връзки с България са изтъквани пост фактум, често без връзка с професионалната им дейност, срв. напр. Джон Атанасов, Цветан Тодоров, Юлия Кръстева, Христо Явашев (Кристо);

- остават негодни за културен експорт поради чувствителния негативен или амбивалентен заряд в тях, като напр. Дан Колов, Башмайстора, Хитър Петър, Петър Дънов, Баба Ванга, тримата глупаци;

- анахроничната им същност не съдържа модерния потенциал на граф Дракула в румънски контекст въпреки трайната им представителност – срв. напр. Орфей, Спартак, Пижо и Пенда.

Пречките пред културните герои на България след 1990 г.

В книга, филм или на сцена, емблематичните български фигури в чужбина са заложенници на вътрешнонационалния консенсус относно тяхната значимост и обединителна роля. В един план пречка може да се окаже политизираният облик на лицето (напр. в случая *цар-премиер*), в друг – неговият специализиран или подчертано елитарен характер (напр. проф. Александър Чирков, Райна Кабаиванска). Най-често обаче, струва ми се, от липсата на широко одобрение страдат тъкмо популярните герои. Без преувеличение може да се твърди, че Христо Стоичков, известен като Камата и Модерния лъв, днес е всенародно тачен не само с футболните си постижения, но и в амплото на съвременен байганьовски тип (седнал на парапета с Купата на европейските шампиони пред ложата с кралски величия), излъчващ невъзмутимост и мултилингвистична компетентност¹⁾, разпознаваема дори при спрян звук на телевизора. Никой не отрича славата и заслугите на Стоичков,

но колцина са тези, допускащи фигурата му в сферата на представителната българска култура.

Когато през есента на 2018 г. излезе автобиографията „Христо Стоичков. Историята“⁽²⁾, тя бе огласена като рекорден пазарен хит⁽³⁾, но в пресата не се намериха квалификации от рода на „културно събитие“. Със сигурност обаче двете излезли едновременно автобиографии на Стоичков и Димитър Бербатов заслужават обстоен коментар дори в академичните среди. Най-малко поради факта, че двама емблематични спортисти влизат в ролята на разказвачи. И в двата случая журналистическото съавторство не отслабва важноста на казуса, а тиражът на изданията извежда наяве много повече следствия от предвидимия търговски успех.

Стоичков и Бербатов на литературното поприще

„Христо Стоичков. Историята“ (Stoichkov & Pamukov, 2018) излиза първоначално в 408 страници. Корицата и титулната страница включват с дребен шрифт псевдонима на спортиста и коректно назовават ролята на обработения материал: „Официалната биография на Камата, написана в съавторство с Владимир Памуков“. По сходен модел е и изданието в 456 стр. „По моя начин“ (Berbatov, 2018), само че тук като автор е изведен само футболистът, докато Найдено Тодоров и Димитрина Ходжева са посочени като съавтори едва в техническата информация на с. 2.

Предизвикателствата пред литературната общност, които поставят двете книги, не са малко. Преди всичко е нужно категорично да се подчертае, че това не са истории *за* футболисти или умело сглобени от трети лица фрагменти от техни спомени, нито наричници за успех от типа „Как да печелим във футбола“⁽⁴⁾, а произведения, напълно легитимно вместиращи се в жанра на автобиографията, който в последните години заема все по-голям дял в книжарниците. Тези творби могат да бъдат правомерно отхвърлени от полето на високата словесност, но без никакво съмнение са в позиция да формират (или разрушават) читателски вкусове, да създават щампи, нагласи и очаквания сред публиката, като поддържат конкретен зрителен ъгъл към нередко значими обществени събития. Преждевременното им пренебрегване с етикет „популярно четиво“ или „низова култура“ крие риск от незачитане на актуалните читателски рефлексии.

Какво обаче откроява двете автобиографии като литературни позиции? На първо място, това е проблемът за автентизма на разказваческия глас. Твърде лесно е достойнствата в изложението (доколкото изобщо ги има) да се припишат на опитните съавтори и оттам изданията да се класифицират като популярни четива благодарение на печелившата рекламна стратегия. Но и в двата случая тази позиция не отговаря на фактите. И в Стоичковата, и в Бербатовата история личи неподправеният глас на футболистите с познатите от безброй

интервюта техни стилови особености. Обработката на Памуков (при Стоичков) и тандема Тодоров – Ходжева (при Бербагов) е веща точно поради факта, че изказът на популярните фигури е съхранен във впечатляваща степен. Задачата не е опорочена от вътрешната структурираност, логическата последователност, асоциативните вериги и пунктуацията, което приемам за висша заслуга на съавторите. Без ни най-малко да изземва пространство от разказващите своя живот, тяхното присъствие се забелязва именно чрез незабележимостта им в процеса на четенето.

Отделен сериозен въпрос в двете книги е дефинирането на понятията *авторство* и *съавторство*. Настоящото поставя нови критерии в издателско-разпространителския, но и в писателския занаят по същия начин, по който литературоведите следва да опреснят категориите си за автобиография и биография. От една страна, „Историята“ на Стоичков е обявена за „официалната биография“, а не „автобиография“. Докато зад термина „официална“ личи презастраховане на „ексклузивността“⁽⁵⁾, понятието „автобиография“ в съседство със „съавторство“ гарантира теоретически пробойни. Как да се справим с тях?

За чест на главните действащи лица и техните издатели, двете книги не дават повод за прилагане на модерните наименования *гоустрайтър* или *копирайтър*. Вместо формула „под редакцията на“ или „със съдействието / помощта на“ тук съпътстващите фигури са елегантно въведени като съавтори. Любопитно е, че никъде в текстовете и съпровождащите ги интервюта и коментари не се разкриват мащабите и техниката на съавторството. От стила на разказаното може достатъчно основателно да се предположи, че и в двата случая имаме работа със записани на аудионосител разговори, които впоследствие са били структурирани, редактирани и частично коригирани (главно в стилов план). От множество медийни изяви личи как Стоичков редовно подчертава съвместната си работа с Вл. Памуков, без да издава детайли. В книгата се среща единствено твърдението, че осъществяването на проекта е заело близо две години, а финализирането е протекло по време на Световното първенство в Русия през 2018 г.⁽⁶⁾, където двамата са акредитирани журналисти. Генералната формула на Камата се заключава в лаконичното „от мен разказа, а от Владо – писането“⁽⁷⁾ (стр. 6). По сходен начин в увода на своята история Бербагов определя Димитрина Ходжева като притежаваща „безценен опит с думите“, а Найден Тодоров – като помощник в „безсънни нощи“ за „събирането“ на материала „по моя [на Бербагов] начин“ (стр. 8). С други думи, литературно-редакторските умения на тримата съавтори не поставят под въпрос тежестта на термина „автобиография“, нито последните могат да бъдат подведени под отговорност за истинността на изложеното от „разказвачите“.

Как следователно разказват Христо Стоичков и Димитър Бербагов, след като вече бе открит автентизмът на техния изказ? Преди всичко, информа-

цията е действително автобиографична, с отделни неразкривани до момента факти и лични мнения. В структурен план отликите са показателни. Докато книгата на нападателя от Манчестър Юнайтед съдържа 13 глави, но е допълнително снабдена с „Глава 0“, увод от автора, предговор от сър Алекс Фергюсън и включени думи на Мартин Йол като подраздел към трета глава (стр. 196 – 197), което вещае раздробеност и разтегливост на изложението, никак неслучайно опусът на Златната осмица е структуриран в осем глави, предшествани единствено от предговор на самия Стоичков. Тази разлика е в синхрон с разиграните мемоарни стратегии и със заглавието на отзива, който журналистката и литературен критик Силвия Недкова публикува за двете книги: „Центробежен Стоичков и центростремителен Бербагов“ (Nedkova, 2019). Тъй като съм напълно съгласен с оценките на Недкова, намирам за коректно тук да обособя главните твърдения в нейния текст:

– биографията на Стоичков е стегната, добре структурирана и с вътрешна динамика, надхвърляща обикновеното животоописание;

– Вл. Памуков е успял да запази характерния език на Камата, но и да го „обуздае“, дори да го „олитерури“, като така избягва „противоречието между четене и слушане, тази вечна дилема“;

– в книгата на Бербагов Найдено Тодоров е трябвало „да се съобразява с доста повече фактори“ в обработката на текста. „Малко по-неовладяната бърливост“ на тази книга Недкова е склонна да припише на „наличието на двама съавтори“;

– на „стегнатия“ Стоичков е противопоставен „бърбият“ Бербагов: „Особено когато се четат паралелно, неизбежно се усеща свръхдетайлизирането при Бербагов, вмъкването на подробности, които не са чак толкова съществени за основната цел, влизането в онази спирала на взиране в дреболии, която е риск за всеки разказвач.“;

– в резюме Недкова извежда тезата за „обран и стегнат в наратива, с добре структуриран език“ и вътрешна динамика на разказа Стоичков и служещ си с „хъшлашки език“, имитиращ разговорна реч в писаното слово, по-хаотичен и разпилян Бербагов.

Главният извод на Недкова е, че „фокусът на разказа също е различен в двете биографии – Стоичков разказва себе си чрез другите [...] и очертава собствения си силует чрез тях. Бербагов наопаки – говори за себе си, другите хора са сенки в нишката на разказа му.“

Към горните становища може да се добавят няколко по-обща съображения. Българската футболна биография не е жанр без корени. Неговата специфика обаче трябва да се търси в отсяването на действителните белези на авто- и биографичното писане от фрагментарните спомени и изказвания относно конкретна личност. От друга страна, темата за приноса на журналисти, редактори и всички фактори зад кадър при излизането на подобни писания

остава широко отворена. Все пак може да се изведе заключението, че в сравнение със заглавия като „Цял живот с футбола“ на Крум Милев (1978), „Моят живот и футболът“ на Димитър Пенев (1995), „Истини за живота и футбола“ на Иван Вуцов (2008, в съавторство с Едуард Папазян), „Наричайте ме Стан“ на Стилиян Петров (със съавтор Марк Гуиди)⁸⁾, „Футболният магьосник Никола Котков“ на Петър Милушев (2010), „Единакът“ (книга за Наско Сираков на Павел Колев, 2014), „Валентин Михов в играта на живота“ от Георги Атанасов (2015), „Човекът, който караше влака в *Локомотив (София)*“ (книга на Румен Пайташев за ръководителя Йордан Събков, 2018), „Гунди какъвто не го познавате. Уникални снимки“ (2018, авторски колектив) и автобиографията на Аспарух Никодимов „С ЦСКА в сърцето“ (съавтори Цветан Дерменджиев и Станил Йотов, 2018) изданията на Стоичков и Бербагов представляват коренно различни явления. Те видимо следват животописните модели на световни футболни звезди. Не само полиграфическите решения, комерсиалният характер и спонсорството на изданията, но и *самото писане* (встрани от въпроса за процентното съотношение при съавторството) тук е издигнато на нова плоскост с ясно открити параметри – това са *книги с експортна насоченост*, предназначени за *международния специализиран пазар*, независимо от размера на вътрешната консумация.

Предвид максимализирания възприемателски потенциал коментираните тук автобиографии се отличават като образцов книжен продукт. Стоичков – Памуков разказват с подробности, известни предимно на българската аудитория, не пестят българските реалии, никъде не губят патриотичната нишка в изложението. При всичко това книгата е обърната към външния свят, поради което със сигурност би била лесно четима от публика в различни държави, с различни вкусове и социален статус. В съпоставка с нея „По моя начин“ се оказва учудващо затворена дори не само в национален контекст. Немалко пасажки оставят впечатление, че Бербагов разказва на местните привърженици за своите приключения в големия футболен свят. Съчетанието между локална (едва ли не клубна) лоялност и бързост (според Недкова), която аз бих оценил като издребняване, особено в случките от ранните години, по личното ми мнение прави книгата чувствително по-мъчна за пласиране зад граница.

Противно на предположенията за спортна съдържателност и спорна изказна рафинираност, и двете автобиографии предлагат шлифован, макар близък до разговорния и вестникарския език. С повече битови фрази е изпълнен текстът на Бербагов, докато чарът на Стоичковата история се носи тъкмо от забележителна словесна пестрота с опитомена острота. Подавам само един пример: думата „мамата“ се появява при нападателя на Манчестър Юнайтед шест пъти, при това в най-агресивната си валентност; при осмицата на Барселона – три пъти: задължително в кавички и без фразеологическа обвързаност⁹⁾. Точно толкова пъти се среща и изразът „Мама миа!“. Като цяло, спомените

на Камата са подсилени както от по-широка емоционална амплитуда, така и от безспорно по-богата метафорика, понякога на ръба на малапропизмите. Тези широти отнасям категорично към предимствата, а не недостатъците на книгата. Владимир Памуков, може би със солиден собствен принос, опазва цветистия език на Стоичков включително чрез изрази, достойни за термина *стоичковизми*:

– „... като козината на далматинец – с черни и бели петна“ (с. 8);
– „Ван Гог във футбола... въпросната персона Ван“ [има се предвид Луис Ван Гаал] (с. 18);

– „... не бях още в свои води на една по-различна сцена“ (с. 112);
– „... бързо си паснахме като найлон и кренвиш“ (с. 169) и мн. др.

Отличителен белег и в двата случая е възрастта на фигурите, прибегнали до жанра на „официалната“ автобиография. Стоичков публикува „Историята“ на 52, а Бербагов „своя начин“ – на 37 години. Действително, в света на футбола епохите се мерят с много по-къс аршин, а категории като „проверката на времето“ и „епическа дистанция“ не са присъщи на маркетинговата логика. При всичко това не може да се избяга от внушението, че значимата дейност на двамата спортисти е в миналото, а равностметката е достатъчно улегнала. Безспорно, Стоичков и Бербагов вече са добили легендарен статут – позиция, която изглежда непоклатима и без автобиографиите им.

Автобиографиите в чужбина – потенциал и ефекти

Половин година след софийските премиери на двете книги краковското издателство SQN (Sine Qua Non) пое издаването на Стоичковата „История“, което ще бъде последвано от „По моя начин“ на Бербагов. Преводът бе поверен на младата абсолвентка на люблинската балканистика Агнешка Хмельовец. За компания, специализирана в спортни, фантастични и музикални заглавия, стъпката изглежда закономерна. За българската книга в Полша обаче случаят е уникален.

Не е тайна пазарният риск, свързан с публикуването на позиции с българска тематика в чужбина. Поради тази причина процесът е в пряка зависимост от програми за външно финансиране и наличието на меценатство. Ето защо инициативата на SQN се оказва изключение от модела по две причини: мигновено планиране на полските версии на книгите, което би изпреварило дори англоезичните издания, както и излизането от опеката на спонсори и културни институции. Нима това явление не предизвиква по-дълбоки ефекти, отколкото може да донесе меркантилният успех? Обръщам внимание на три от тях.

На първо място, автобиографиите (особено тази на Стоичков) отварят нови предизвикателства пред преводача. Трудностите тук не са в порядъка на изкуството слово, а в способността за оптимално изразяване на живия български език – понякога клиширан, понякога разговорен, на места „хъшлашки“ и

дори с граматически и логически граповини. Не са за пренебрегване и въпросите за *стоичковизмите* и редицата типично български реалии от 70-те до 90-те години на XX век, които засягат мимоходом исторически и социални явления (в двете книги често се срещат такива пасажии). В този смисъл, дебютиращата преводачка А. Хмелъвец е заставена да се съобразява с няколко несходни аспекта: традициите на школата от великолепни полски българисти, тежненятия към четимост на текста с оглед на международния сленг, но и с цветния почерк на авторите и техните съавтори. Да се интернационализират ли например, или да се открият Стоичковите „ако баба беше мъжка“, „действам в стил *Трън напада Радомир*“ и Бербаатовите „разцъквания“, „бат’ [бате] Мери“, „мутренски фирми“, „егати гъзаря“ – и в каква степен изданието би спечелило от едното или другото решение? Независимо от дилемите на преводаческия занаят, двете позиции гарантират посягането към българска книга на неподозирано широк читателски кръг.

На второ място, историите на Стоичков и Бербаатов попадат в съвършено различно поле на съпоставка. В палитрата от издания на SQN за последната година те ще си съперничат с биографиите на Зинедин Зидан, Франческо Тотти, Питър Крауч, третите издания за Кристиано Роналдо и Лионел Меси... Тук вътрешнонационалната нишка автоматично отстъпва на контекст, движен изключително от мярката за *световна звезда*. Дори относителен успех на заглавията би потвърдил статута на спортистите като знаменитости от най-висок ранг.

На трето място, колкото и да са славни представените личности, пласирането на подобни четива зависи – и това трябва дебело да се подчертае – от литературните и полиграфските стойности на самите автобиографии. В това отношение двете български позиции се подлагат на тест за адекватност спрямо актуалните тенденции за успешно писане в жанра. Стоичков и Бербаатов са приключили с конкуренцията на терена, но в полето на мемоаристиката те я подновяват на най-високо равнище.

Новият български културен герой – типология и приемственост

Няма никакво съмнение, че публикуването на двете коментирани автобиографии зад граница съдържа потенциал за налагане на *нов тип български културен герой*, при това без държавно планиране, институционално подпомагане и скъпи имиджови кампании с конкурси за графични символи и девизи. Своеобразният естествен подбор на лицата поставя интелектуалния елит пред свършен факт, водещ единствено до въпроса за евентуалното *приемане или отхвърляне* на Стоичков и Бербаатов като изразители на позитивния български дух. Да се омаловажи този шанс, не представлява никаква трудност. Как обаче може да се докаже практическото му одобрение? Струва ми се, че присъствието на двете имена в университетски занятия върху съвременната

национална култура, дори в учебните помагала за чуждестранни българисти, гостуването на спортистите в българските културни институти в чужбина, подкрепата (макар символична) от страна на посолства и консулски служби при промоции на книгите са естествените знаци за припознаване на тези фигури като нещо повече от спортни величия.

Характерна особеност и в двата случая представлява силната патриотична нишка, видима в автобиографиите и в публичните позиции на Стоичков и Бербатов. Тази черта далеч не се свежда до връзките с националния отбор по футбол. Радостта от пребиваването в родината, несекващото съизмерване с мнението в страната (винаги по-особено от реакциите в чужбина), благотворителните дейности на двамата разгръщат сюжета за звездата, която остава колкото световна, толкова и родна.

В типологически план новите потенциални културни герои също разкриват черти на уподобявания и отлики от предходниците. С просто око могат да се нахвърлят:

- безспорният, своевременно реализиран личен успех (класическият печеливш автобиографичен мотив);
- пътят от провинцията в малка социалистическа държава към световната слава (при неспираща пулсация на двата контекста);
- съизмерването с родната действителност (семейна и национална);
- разграничаването между личния интерес и общото благо;
- разколебаващите монументалността осъзнати грешки и колебания;
- незаличимият колорит на балканския манталитет.

Към горните черти трябва да се прибави и обстоятелството, че мотивът „сам срещу всички“ се разиграва на различни равнища, включително с вътрешнонационалните му измерения. В съчетание с балканската опърничавост той неминуемо чертае паралели с байганьовския заряд с хитърпетровски и башмайсторски вариации, както и с честия сюжет за „неразбрания приживе“ балканец.

Независимо от нахвърляните проекции, чрез цялостното си присъствие в публичния живот, запечатано и в техните автобиографии, Христо Стоичков и Димитър Бербатов разкриват особеност, която никога от досегашните фигури на български културен герой не е притежавала в абсолютен вид. В исторически план нито просветителят, нито революционерът, нито държавникът се свързват с осанката на *всепризнатия победител*. Оказва се, че спортът предлага много по-лесна възможност за извайване на такъв образ.

Чрез личните постижения на знаменитите футболисти, превърнали ги в национални емблеми, българското общество може да се избави и от една нелицеприятна метафора. Докато в редица общества финиш след шампиона трудно се вметва във водещите биографични достойнства, изразът „четвъртите в света“ вече четвърт век се използва като доказателство за народния гений. Макар той

да се среща над 10 пъти в книгата на Стойчков (при това с главна буква), точно двете автобиографии сочат изход от популярната формула. Трансформацията на обществените митове не се изчерпва с тяхното заличаване, а в отправянето на ясни, положителни, правдоподобни послания вътре и вън от родните граници. Носителите на тези послания могат да бъдат окачествени като културни герои, общностни емблеми, символи на националния дух. Колкото по-достоверно изглеждат обектите на такива претенциозни квалификации, толкова по-убедително биха звучали идеите, които олицетворяват.

БЕЛЕЖКИ

1. Фрази от типа на „Айнц, цу цвайн, цу драйн, дрън!“ (юли 1994), „Който играе – печели, който не играе – не печели!“ (16.11.1994 за предаването „Всяка неделя“, по-късно влиза в рекламния клип на „Телевизионно бинго“ в същата програма – Kevorkian, 2013: 18), „Фърст халф – вери гуд, секънд халф – айм но лайк.“ (17.11.2009).
2. Премиера на 5 ноември 2018 г. в присъствието на отбрана публика, сред която и трима бивши президенти на Републиката.
3. Издателство „Софтпрес“ определя книгата като „най-продаваната биография в България“ (<https://www.soft-press.com/Stoichkov/>) с три издания за по-малко от година.
4. Стойчков се посочва като автор и на такова издание: „Как да печелим във футбола. 88 съвета от номер 8“ (София: Книгомания, 2017).
5. Това не е първата автобиография на Стойчков. През 1995 г. на испански излиза „Ciento por ciento Stoichkov“ в сътрудничество (*con la colaboración*) с Франсеск Агилар и Хавиер Торес. Българското издание става факт още същата година. През 2008 г. пак на испански излиза „EL 8CHO: Mi Autobiografía“, като е запазена и формулата „в сътрудничество“, но този път с чилийския коментатор Луис Омар Тапия. Не ми е известно двете позиции да са получили превод на други езици.
6. Информацията е почерпана от коментарите към снимковия материал във второто издание на книгата.
7. Всички цитати от „Историята“ на Стойчков подавам по второто допълнено издание (2018).
8. Тази книга представлява особен случай, тъй като оригиналът излиза на английски през 2008 г. (Edinburgh: Mainstream Publishing) под заглавие „You Can Call Me Stan: The Stiliyan Petrov Story“. Българският превод е от 2012 г. с разширено подзаглавие „Героичната история на Стилиян Петров“.
9. Обратно: в изрази с „майната“, подсказващи поне елементарна стилизираност, Стойчков има категоричен превес пред Бербагов. В книгите се срещат и редица вулгарни фрази, само че винаги в пределно конкретен контекст.

ЛИТЕРАТУРА

- Бербаатов, Д. (2018). *По моя начин*. Съавтори: Найден Тодоров, Димитрина Ходжева. София: Сиела Норма.
- Кеворкян, К. (2013). Реклама със Стоичков. Дрън по миналото. *Стандарт*, 23.07.2013, с. 18.
- In Bulgarian: Недкова, С. (2019). Центробежен Стоичков и центростремителен Бербаатов. Портал *Всичко за книгите*, vsichkozaknigite.bg/review/центробежен-стоичков-и-центрострем-ми/ (публ: 20.01.2019).
- Риков, К. (2018). „Не сме това, което виждате!“, или за неизбежните стереотипи в българския образ зад граница. Наблюдения на филолога. *Език и литература*, no 3 – 4, 277 – 285. http://www.ezik-i-literatura.eu/2018/3-4/21-EiL_3_4_2018_Kamen_Rikev.pdf (достъп: 19.09.2019).
- Симеонова-Конах, Г. (2017). Марката/брендът на страната и българистиката в чужбина. *Език и литература*, no 1 – 2, 9 – 21. <http://www.ezik-i-literatura.eu/2017/1-2/1-G.S.-Konach-BG>.
- Стоичков, Х. & Памуков, В. *Христо Стоичков. Историята*. София: Софтпрес. II, допълнено изд.: 2018. pdf (достъп: 19.09.2019).
- Трендафилов, В. (2005). *За рамките на литературата*. София: Изток – Запад.
- https://litenet.bg/publish8/vtrendafilov/za_ramkite/kulturniiat.htm#3 (достъп: 19.09.2019).

REFERENCES

- Berbatov, D. (2018). *My Way*. Co-authors: Nayden Todorov & Dimitrina Hodzheva. Sofia: Ciela Norma.
- Kevorkian, K. (2013). Publicity with Stoichkov. Bang on the Past! *Standart* (Sofia), 23.07.2013, p. 18.
- Nedkova, S. (2019). Centrifugal Stoichkov and Centripetal Berbatov. *Vsichko za knigite* web portal, vsichkozaknigite.bg/review/центробежен-стоичков-и-центрострем-ми/ (published: 20.01.2019).
- Rikev, K. (2018). “We Are not What You See!” or On the Inevitable Stereotypes of Bulgaria and Bulgarians Abroad. *Ezik i literatura*, no 3 – 4, 277 – 285. http://www.ezik-i-literatura.eu/2018/3-4/21-EiL_3_4_2018_Kamen_Rikev.pdf (accessed: 19.09.2019).
- Simeonova-Konach, G. (2017). The Country’s Brand and Bulgarian Studies Abroad. *Ezik i literatura*, no 1 – 2, 9 – 21. <http://www.ezik-i-literatura.eu/2017/1-2/1-G.S.-Konach-BG.pdf> (accessed: 19.09.2019).
- Stoichkov, H. & Pamukov, V. (2018). *Hristo Stoichkov. The Story*. Sofia: Softpress, 2018. 2nd supplemented ed.: 2018. [

Trendafilov, V. (2005). *Of Frames in Literature*. Sofia: Iztok-Zapad, 2005.
https://liternet.bg/publish8/vtrendafilov/za_ramkite/kulturniiat.htm#3
(accessed: 19.09.2019).

IN SEARCH OF NEW BULGARIAN CULTURAL HEROES ABROAD

Abstract. The paper discusses several major challenges for delivering messages, symbols and cultural heroes representing an attractive image of Bulgaria and Bulgarians abroad. It takes into consideration a divergence between current national promotion strategies and the opportunities in the foreign market. The author suggests that the role of new cultural heroes can be performed by former football players Hristo Stoichkov and Dimitar Berbatov, whose autobiographies have been released in 2018 with immediate plans for publication in Poland. Judging by their commercial success, “The Story” of Stoichkov and Berbatov’s “My Way” reveal an unexpected transformation of notable sportspersons into narrators. Questions, such as the nature of authorship and co-authorship, the linguistic, stylistic and narrative specifics in both books, lead to a typological comparison of the two athletes-turned-writers to previous manifestations of the Bulgarian cultural hero. According to the author, the most persuading argument for the acceptance of Stoichkov and Berbatov as contemporary cultural heroes is the model of the undisputed winner, revealed in their autobiographies. The two editions do not fit into the categories of high Bulgarian culture, however their translation abroad would open up new horizons in search of successful national symbols.

Keywords: cultural promotion; Bulgarian book; Hristo Stoichkov; Dimitar Berbatov; Bulgarian football

✉ **Dr. Kamen Rikev**

Maria Curie-Skłodowska University in Lublin

<https://orcid.org/0000-0002-6606-4731>

Web of Science Researcher ID: G-2625-2011

Lublin, Poland

E-mail: rikev@umcs.pl